

Milena MIHAJLOV

»Nevolja čoveka svačemu nauči. A bolest je velika nevolja. Bolestine su čoveka naterale da među življem i rastinjem oko sebe traži leka sebi i svojim bližnjim...«

Jovan Tucakov

I zato u svom dugogodišnjem istraživačkom radu na Fruškoj gori, Jovan Tucakov je posebnu pažnju poklanjao prikupljanju izvornih podataka i naučnoj obradi građe o upotrebi lekovitog i srodnog bilja u narodnom životu, pre svega u narodnoj medicini i farmaciji. Smatrajući da je Srem vekovima bio na granici između Austrije i Turske i zbog toga bio često poprište krupnih istorijskih zbivanja, što je dovelo do mnogih bolesti od kojih se narod štitio i lečio kako je znao i umeo, područje Fruške gore predstavlja neiscrpan majdan ostataka vekovne upotrebe bilja u humanoj i veterinskoj medicini i farmaciji. Prema tome, bilo je dakle vrlo zanimljivo proučiti i istorijske spise o Sremu ne bi li se negde našlo nešto o upotrebi biljaka u terapiji, osobito o onim biljnim vrstama koje se koriste i danas za lečenje rana, jer su one za ratnički narod od velikog značaja. Ovo tim pre kad se zna da do pre jednog i po veka u Sremu i nije bilo školovanih lekara. A ako ih je negde i bilo, sela ih nisu imala, pa je taj svet (preko 95% stanovništva) lečio svoje bolesti svojim narodnim lekovima nađenim u prirodi.

Za Frušku goru, za sve njene čari i lepote, za Fruškogorce i za sve ono što se na ovoj planini nalazi i zbiva, Jovan Tucakov je bio vezan od svoje mladosti. Još kao novosadski gimnazijalac, sa svojim školskim drugovima, predvođeni cenjenim i voljenim profesorom Vasom Stajićem, u svako doba godine, po svakakvom vremenu i nevremenu, najčešće pešice, dolazio je on na ovu vojvođansku planinu, »biser naše žitnice«, kojoj je kasnije poklonio i najveći deo svog istraživačkog rada.

Uparedna farmakognosijska proučavanja lekovitog i srodnog bilja Fruške gore, u prirodi i u laboratoriji, obavljao je profesor Tucakov preko pet decenija, najpre sam, a kasnije ekipno sa mnogobrojnim studentima i saradnicima. Tek posle 1946. godine organizuje prvo plansko i sistematsko proučavanje lekovitog bilja Fruške gore i uporedo preduzima proučavanja Fruškogoraca kako treba i kako ne treba koristiti to bilje koje mu je na domaku ruke. Ovakva organizovana proučavanja na tom pod-

ručju trajala su sve do 1978. godine, kada je u avgustu te godine izašla iz štampe, u izdanje Matice srpske, monografija LEKOVITO BILJE FRUŠKE GORE.

Dugogodišnjom širokom anketom u narodu i samo njemu svojstvenim načinom anketiranja ljudi, Jovan Tucakov je sakupio, naučno obradio i publikovao vrlo bogat originalan materijal o upotrebi bilja u etnomedicini i etnofarmaciji Fruškogoraca, što nije tehnički moguće ovom prilikom sve prikazati. Zbog toga će sada biti reči samo o onim biljkama koje se u radovima Jovana Tucakova najčešće pominju ili čija je upotreba specifična za ovo istraživano područje. Preglednosti radi, biljke se izlažu prema abecednom redu njihovih latinskih imena.

Adonis vernalis L. — gorocveta ima po brežuljcima između Sremskih Karlovaca i Čortanovaca, osobito u Čortanovačkim šumama, a nalazi se i na drugim mestima na jugoistočnim padinama Fruške gore. Narod ga poznaje kao otrovan, gorak i ljut korov koji domaće životinje ne pasu. Ne koriste ga u terapijske svrhe, već ga samo beru za prodaju.

Gorocvet je oficinalna biljka u mnogim farmakopejama. Koristi se kao lek za srce i može zameniti i dopuniti terapiju purpurnim digitalisom, drogu koju smo donedavno uvozili iz zapadne Evrope, jer taj digitalis ne raste kod nas.

Agrimonia eupatoria L. — ranjenik je jedna beznačajna korovska biljka. Za školsku medicinu, farmaciju, farmaceutsku industriju i privredu ona ne znači ništa. Ona je ove ipak spomenuta kao specifikum Fruške gore, iako se ona ne može meriti s drugim fruškogorskim drogama kao što su npr. velebilje, digitalis, gorocvet, navala, kičica, kamilica, beli slez i druge biljke koje imaju velik medicinski i privredni značaj. Ogromno je, međutim, poverenje naroda u lekovitu moć ove biljke, što se može videti i iz ovih citata: »Sve, sve, ali list od ranjenika je najbolji lek za rane i opekotine«, »Čaj od ranjenika leči svaku bolest, pa čak i srdobolju i sušicu (dizenteriju i tuberkulozu)« ili izjava »Ja sam kuburio sa stomakom. Imao sam i krvi u stolici. Ležao sam u bolnici. Popio sam mnogo lekova, pa nikakve pomoći. Otkako pijem čaj od ranjenika svako jutro po jednu šolju pre doručka, od toga vremena sam čovek«. Po ruškogorskim selima se može videti kako po kućama čuvaju s korenima zajedno celu osušenu biljku u cvetu, da se nađe za lek.

Međutim, ne samo u raznim selima u Fruškoj gori, nego često i u istom selu, ni dva čoveka se ne slažu da li je ime ovoj biljci ranjenik, ovči čičak, sitan čičak, mali čičak, petrovac, kostolom, šiljer trava ili neko drugo ime, ali je svi beru samo o Usekovaniju (između Gospojina).

Ranjenik, trava ranjenik i slični nazivi u ovom kraju potiču od ploda koji je zaista mali čičak, izuzev naziva »šiljer-trava« koji je dobila ova biljka po tome što, kad se duže kuva, voda potamni i dobije boju vina šiljera. Ime kostolom biljka je dobila zbog toga što leči bolesnog čoveka »koji je tako bolan da mu se kosti lome« (zapadni deo Fruške gore). No, od svih naziva najčešće se čuje ranjenik i ranjenik trava. To bi, prema Jovanu Tucakovu, bila biljka karakteristična za narodnu medicinu Fruške gore, i kako sam kaže: »Seljaci iz ravnice, a pogotovo »planinci«, kako Sremci iz ravnice nazivaju svoje zemljake Fruškogorce,

često su izloženi ozledama od sekire, noža, testere, pluga i drugih sprava. Zatim dolaze česti nesrećni slučajevi od dobrih i ljutih sremčkih konja, a nekad su Sremci bili čuveni i zbog svojih »brica«. Takvim ljudima je, sasvim jasno, često potrebna trava ranjenik. Zato je oni tako mnogo cene i mnogi je drže osušenu u kući, često za slemenom ili čak i za ikonom kućnog patrona...«.

Ranjenik ne priznaje ni jedna savremena farmakopeja, ali u starim nekim farmakopejama on je bio obavezan, oficinalan pod nazivom: *Herba Agrimonii*, *Herba Hepatorii*, *Herba Eupatorii* itd., a upotrebljavan je kao sredstvo koje tera mokraću, protiv vodene bolesti, protiv otoka trbušnih organa i kao sredstvo za »okrepljavanje« organa za varenje. Spominje ga i dr Sava Petrović u svojoj knjizi »Lekovito bilje u Srbiji« (1883) kao sredstvo za »rasturanje raznih otoka«.

Prema današnjim shvatanjima farmakoozije, vekovna upotreba ranjenika (*Agrimonia eupatoria* L.) za lečenje rana i posekotina stanovnika Fruške gore ima naučno opravdanje, jer ova biljka sadrži tanine, koji su polifenolska jedinjenja višestrukog dejstva i terapijske vrednosti.

Allium sativum L. — *Beli luk* je najčešće i najraznovrsnije upotrebljavan za lek. Jovan Tucakov je o tome mnogo puta opširno pisao. Spomenućemo samo neke slučajeve.

Tuberkuloza je u Vojvodini stara bolest. Posle drugog svetskog rata ona je postala prava katastrofa. U lečilištu za tuberkulozu na Iriškom Vencu aketirano je oko 250 bolesnika u želji da se sazna koje su narodne lekove najviše upotrebljavali i koji su im najviše pomogli. Tom prilikom najviše njih izjavi da im je najbolje kad svaki dan jedu beli luk... U Ležimiru i u drugim mestima Fruške gore beli luk se koristi protiv pantljičare. Luk se ljušti, istuca, tome se doda dve pune šake oljuštenog i istucanog bundevinog semena (na tri velike zdrave glavice belog luka), sve se pomeša, prelije vinskim sirćetom i čistim zejtinom. Popije se odjednom na gladno srce. Deci se daje manja doza ovog leka, a ako glava pantljičare ne izađe, isti lek na isti način se ponovi kroz dva-tri dana. Posle pola sata od uzimanja ovog leka treba popiti što više rasola.

U sremškoj Posavini, koja je često plavljena i zbog toga ima mnogo močvara i nezdravih bunara, mnogi stanovnici tih krajeva tvrde da je dobro jesti beli luk kao preventivno sredstvo protiv malarije, barske groznice i svih drugih bolesti koje se javljaju kao posledica poplave i nezdrave vode.

Beli luk sadrži jedan sumporni glikozid aliin, inulina, vitamina C, sulfocijanovodonične i silicijumove kiseline i još neke druge farmakodinamske i farmakološke aktivne supstancije, zbog čijeg prisustva vekovna upotreba belog luka za lečenje mnogih bolesti ima velikog opravdanja. Iako narodna medicina vekovima nije napuštala beli luk, pre svega kao revulzivum, antiseptikum, antispazmodikum i anthelmintikum, službena medicina se tek poslednjih godina ponovo počela interesovati za ovu biljku, pa je dokazano da etarsko ulje belog luka zaustavlja razvoj *Bacillus Proteus*-a, sok od luka zaustavlja gnojenje rana, ubija *Paramecium candidatum*, zaustavlja dejstvo pepsina, snižava krvni pritisak, uređuje stolicu, zaustavlja prolive i kao antiseptično sredstvo organa za disanje, jer se njegovo etarsko ulje delimično izlučuje preko tih organa.

Althaea officinalis L. — Najviše belog sleza ima po ritovima pored Save, ali se može naći pored svakog puta, osobito ako su ta mesta povremeno plavljena. Narod ga dobro poznaje i vrlo mnogo upotrebljava. Koristi se i list i koren u obliku čaja za lečenje sluzokože usta, grla i krajnika. Stariji, deblji, žilaviji ljušten koren žene koriste za izazivanje nasilnog pobačaja, pri čemu je vrlo često dolazilo i do sepse, pa i smrti mladih žena. Sada, kažu, to niko više ne radi.

Beli slez je jedna od najstarijih lekovitih biljaka. Spominju ga još Teofrast, Dioskorid i drugi pisci starog i srednjeg veka. I danas ga propisuju mnoge farmakopeje kao blago neotrovno lekovito sredstvo za lečenje upaljene, inficirane i oštećene kože i sluzokože, jer u biljci ima mnogo sluzi i drugih materija koje štite ozleđene pomenute organe.

Aristolochia clematitis L. — Vučja jabučica je biljka koja se u Fruškogorskoj narodnoj medicini, a pogotovo u narodnoj veterini, često upotrebljava i u čiju lekovitost narod ima veliko poverenje. To je omiljen narodni lek za lečenje rana, posekotina, čireva i sličnih bolesti čoveka i još više domaćih životinja. I u miru, a pogotovo za vreme ratova, vučja jabuka je uspešno upotrebljavana, tako da je nazivana »narodni jod«.

Upotreba vučje jabučice za uređivanje menstruacije je opasna, jer je biljka otrovna. Ređe se upotrebljava i za lečenje ekcema. Ova biljka je glavni narodni lek Fruškogoraca za lečenje rana, uboja i drugih ozleđa stoke. Zelenu biljku stavljaju u postelju da odgone buve i druge insekte.

Vučja jabučica raste svuda, najviše je ima na vlažnim mestima. Cela biljka je gorkog ukusa i vrlo neprijatnog mirisa. Sadrži alkaloid aristolohin, tanin, smolu, etarsko ulje, neki gorak sastojak, žute boje, skrob, šećer i drugo. Otrovnost je i odvratnog ukusa, tako da je izbegavaju i čovek i domaće životinje. Na Zapadu se poslednjih godina počela upotrebljavati u školskoj medicini za zarašćivanje rana, što opravdava i vekovnu upotrebu ove biljke u iste svrhe u narodnoj medicini Fruškogoraca.

Artemisia absinthium L. — *Pelena* ima po celoj Fruškoj gori. Svi ga znaju i poznaju kao gorko sredstvo dobro za otvaranje apetita. Kuvaju i piju čaj, ali nije redak slučaj da sami pripremaju pelinkovaču stavljajući po dva-tri struka pelena u cvetu u litar rakije. Ova gorkovača se pije na pola sata pre jela u cilju povećanja apetita, poboljšanja varenja i za jačanje.

Pelen sadrži gorke supstancije apsintin i anapsintin i ko 0,5% gorkog i otrovnog etarskog ulja, a čija otrovnost potiče od prisutnog *tujona*. Na proučavanom području nije zabeležen ni jedan slučaj trovanja usled dugotrajne upotrebe pelena.

Pelen je oficinalna biljka u mnogim farmakopejama.

Atropa belladonna L. — *Velebilja* ima duž celog Partizanskog puta na Fruškoj gori, zatim oko Iriškog venca i Crvenog čota. U Fruškoj gori nije bio redak slučaj da se čobanice i goroseče prevare i pojedu poneku primamljivu i sočnu bobicu velebilja, usled čega je dolazilo do lakšeg i težeg oblika trovanja, pa i do smrti. Još uvek je narod slabo poznaje,

tako da samo poneko zna da se ova biljka zove velebilje, da je otrovna i često ništa više.

Velebilje je oficijalna biljka, jer njen list i koren propisuju mnoge farmakopeje. Srećom, na području Fruške gore ne koriste je za lek niti je upotrebljavaju za nešto drugo.

Betula verrucosa Ehrh. — Breza sa svojom belom korom i vitkim tankim grančicama pravi je ukras fruškogorskih šuma i šumskih čistina. Svi je dobro znaju i koriste brezov list za kuvanje čaja piju za lečenje obolelih bubrega, mokraćne bešike i prostate. Svež brezov sok nekada su koristili za ispiranje kose (protiv peruti i opadanja kose). Sada to niko više ne radi.

List breze je oficijalna droga. Upotrebljava se kao diuretikum i dezinficijens. Sadrži tanina, saponozida, etarskog ulja i drugih farmakodinamskih aktivnih materija koje opravdavaju upotrebu ove droge za lečenje organa za mokrenje.

Brassica oleracea v capitata L. — Kupus je hrana, ali i lek. Gaji se i koristi kao povrće, ali nije redak slučaj da se list svežeg kupusa stavlja na čelo kad nekoga boli glava ili da se rasol pije na mamurluk i protiv zatvora. Upotreba soka kupusa za lečenje gastritisa i čira na želucu je najnovijeg datuma.

Kupus nije oficijalna biljka. Međutim u lekovite svrhe koristi se odavna. Tako Katon tvrdi da se jednom Rim spasao od kuge zahvaljujući preventivnoj upotrebi kupusa.

Datura stramonium L. — *tatula* je zeljasta biljka, smrdljiv korov, najčešće rasprostranjen po zapuštenim mestima i oko đubrišta. U školskoj medicini koristi se lišće i seme tatule, a u narodnoj terapiji Fruškogoraca isključivo seme ove biljke. Još uvek se ovde tatulino seme drži u jakoj rakiji i tim se ljudi trljaju, stavljaju u šupalj zub ili malo »gucnu« protiv bolova u stomaku. Ovim semenom još uvek Ciganke vraćaju, vade praznovernom svetlu crve iz pokvarenih zuba, bolnog uha, nosa i očiju. Tatulinim semenom nestrpljivi naslednici ili nesrećni su-pružnici, snaje i svekrve jedni druge truju.

Centaureum umbellatum Gilib. — Kada je reč o *kičici*, ovoj livadskoj lepotici Fruške gore, poslužićemo se jednim kratkim citatom Jovana Tucakova, koji se odnosi na ovo područje: »Kad se popnete na Iriški venac i kad počnete u leto brati ukusne šumske jagode na mestu gde je okupator isekao divnu borovu šumu, naćićete i na kičicu, gorčicu ili kako je Irižani nazivaju »travu od groznice«, što je sasvim ispravan naziv za ovu biljku, jer je to i danas, kao i u vremenu kada je Dositej planinario po Fruškoj gori, glavni narodni lek tog kraja protiv groznice. Kičica je lekovita, ali nije otrovna, iako je gorka kao kininova kora i druge gorke alkaloidne droge. Njena lekovitost potiče od gorkih glikozida *eritaurina* i *eritrocentaurina*«.

Ecbalium elaterium L. — *divlji krastavac*, đavolski krastavac. Ispitujući lekovito bilje u okolini Slankamena i tražeći mesta gde raste slatki koren (*Glycyrrhiza glabra* L.), naš istraživač je naišao ispod ruševina grada Zmaj Ognjenog Vuka i tu je našao divlji krastavac. Kasnije je saznao da su Slankamenci ove krastavčice brali i nosili u Beograd gde

su preko poverljivih ljudi prodavali vrlo skupo. Ovim narodnim lekom lečili su kamen u žuci i obolelu jetru.

Cela biljka je otrovna. Stara engleska farmakopeja propisivala je samo ekstrakt dobijen iz zrelih krastavaca, ali ga je posleratna farmakopeja od 1948. godine izbacila iz upotrebe, jer je ovaj lek opasan i ne može se koristiti kao drastično sredstvo za čišćenje, niti za lečenje nekog drugog oboljenja.

Glycyrrhiza glabra L. — *Slatki koren* u izobilju raste i na Fruškoj gori. Ima ga kod Slankamena, pored slankamenackog groblja (zovu ga bilje), Beočina, Čerevića i na drugim mestima. Cim neko okašljavi, daju mu da žvaće ovaj žut i sladak koren. »Kad smo bili deca čuvali smo ovce i žvakali »bilje« dok nam ne udari pena na usta« — pričaju stariji ljudi iz Slankamena.

Biljka se vrlo brzo razmnožava, pa zbog toga vinogradari u Fruškoj gori imaju muke sa slatkim korenom dok ga ne unište. Sladić je jedna od najotpornijih biljaka ne samo u Fruškoj gori već i u Jugoslaviji.

Slatki koren ima do 15% vrlo slatke materije *glicirizida*, raznih šećera i skroba. Oficijalan je u mnogim farmakopejama, pa je tražnja ovog korena još uvek velika. Upotrebljava se kao sredstvo za lečenje organa za disanje i protiv kašlja. Prema tome, opravdana je i upotreba Slankamenaca što ga koriste kao slatko lekovito sredstvo.

Helleborus odoratus W. K. — *kukurek* je strašan otrov. Varošani ga malo poznaju i nimalo ne poštuju, jer su daleko od prirode i zbivanja u njoj. Naprotiv, seljaci, brđani i planinci vrlo dobro ga znaju, jer je to najčešća otrovna biljka koja čoveka svuda prati. To je ujedno i jedan od najotpornijih i najžilavijih šumskih korova. Tako, na primer, šuma oko Čortanovaca je davno uništena, ali je kukurek ostao i još uvek dopire do samih krajnjih seoskih kuća. Narod zna da je kukurek otrovna biljka, jer mu na to i samo ime ukazuje.

Veštinu lečenja kukurekom, pre svega domaćih životinja, preneli su naši stari u Frušku goru i u druge delove Vojvodine iz Srbije i drugih delova Balkana. Premda je kukurek vrlo otrovan, vekovima je neprekidno upotrebljavan, a ponegde se koristi i danas kao profilaktično i kurativno sredstvo.

Kukurek deluje slično digitalisu, pa je nekad upotrebljavan umesto digitalisa, ali je danas napušten.

Po fruškogorskim selima uništavaju muve po sobama na taj način što na prozore stavljaju tanjire sa kuvanim korenom kukureka.

Hypericum perforatum L. — *kantarion* je vrlo rasprostranjena biljka po celoj Fruškoj gori. Najčešće se koristi za čaj koji se pije protiv katara želuca i grčeva u crevima, a nije redak slučaj da se sprema i kantarionov zejtin, koji su naši stari držali u badži, jer je to proveren narodni lek ne samo Fruškogoraca, već i šire, duž Save u celom Sremu, uglavnom korišćen kao lek za lečenje opekotina i drugih kožnih bolesti.

Na isti način kantarion se mnogo koristi i u drugim krajevima naše zemlje. Hemijski nije još dovoljno ispitan. Zasada se zna da sadrži etarsko ulje, flavonoidne materije, tanine i drugo. Etarsko ulje ima antiseptične osobine i izaziva keratinizaciju, zbog čega kantarion uspešno leči opekotine.

Papaver somniferum L. — mak. Doskora se održao običaj u mnogim vojvodanskim kućama »kuvanje maka« malo deci kad plaču, ili ih boli trbuh, kad imaju grčeve, kad ne mogu da spavaju i slično. Mak se još kuva deci, ali mnogo manje nego ranije. Zrele čaure maka se stucaju, skuvaju u malo vode, ocede, dobro zaslade, tim natope krpicu i daju bebi da posisa, a ona posle toga po ceo dan spava, a dešavalo se da se i ne probudi.

Zrele makove čaure imaju oko 0,02% opijumskih alkaloida, zbog čega se ne preporučuje upotreba ove droge u narodnoj medicini, osobito davanje deci kako to čine mnoge mlade majke. Iz zrelih makovih čaura i danas se ekstrahuje morfin i prerađuje u kodein i druge alkaloidne.

Rhus cotinus L. — Ruj na Fruškoj gori zaslužuje da bude svestrano proučen, jer ima višestruk biološki, farmakomedicinski, farmakoekonomski, privredni i društveni značaj. Ima ga manje-više svuda po Fruškoj gori. Rujem je nekada štavljena i bojena ovčija koža. Rujevo lišće koristi se za lečenje crevnih i kožnih oboljenja. Poznato je da fenolska jedinjenja deluju i kao antioksidanti i kao antibakterijske supstancije, a ova droga sadrži i do 30% taninskih materija.

Daninoc se u Slankamenu upotrebljava za lakše iskašljavanje, lekovit je zbog saponozida. Za bokvicu skoro svi znaju i mnogo je upotrebljavaju. U Klenku iz bokvice izvuku žile, pre nego što je upotrebe. U drugim mestima smatraju da rana brže zarađuje ako se list bokvice prethodno pomokri ili pljuvačkom nakvasi. Dimom lista od omana rasteruju komarce, a »čorbom« iskuvanog duvana mažu šugavu i vašljivu stoku, itd. itd. Beskrajna je lista narodnih lekova biljnog porekla za koje se još uvek zna i ta veština čuva i pamti »u zlu ne trebalo«. Mnogo se upotrebljava i cvet kamilice, seme bunike, list lijandera, list duvana, plod vinobojke, seme ricinusa, list i koren crnog sleza, gomolj božura, nadzemni deo ajdučice, cvet bagrema, cvet vratiča i još mnoge druge biljke koje uspevaju na području Fruške gore, a u upotrebi se mogu naći i biljke sa naših najviših planina, udaljenih od Fruške gore, jer su ih poslednji naseljenici doneli iz svojih starih postojbina.

Prema tome, iako je Vojvodina jedna od naših najbogatijih pokrajina, ipak se u svim njenim krajevima, osobito u planinskim predelima, očuvalo mnogo narodnih lekova. Priliv kolonista, pogotovo posle poslednja dva rata, još je više osvežio i obogatio tu narodnu veštinu i na Fruškoj gori.

Ako se kroz istorijsku prizmu posmatra upotreba lekova i lekovitih sirovina, jasno je da upotreba lekovitog bilja u narodnoj i školskoj medicini čini nerazdvojnu celinu. Našem istraživaču narodne medicine izgleda da je narod u Vojvodini, pa samim tim i u Sremu i na Fruškoj gori, lekovito bilje više upotrebljavao do 1918. godine, zatim je ova upotreba u opadanju, pa je posle ovog rata, u nedostatku lekova i verovatno pod uticajem novih doseljenika u ovaj kraj, upotreba bilja počela ponovo da uzima šire razmere.

Brojni sakupljeni i obrađeni podaci o upotrebi bilja u narodnoj medicini i farmaciji Fruške gore predstavljaju dragocen polazni materijal za dalja proučavanja i za ocenu pravilnosti te upotrebe, a zatim i za uvođenje pojedinih novih biljaka u službenu medicinu.

U okviru svojih opsežnih proučavanja na Fruškoj gori, Jovan Tucakov je zabeležio i velik broj lokalnih narodnih naziva biljaka, što predstavlja poseban doprinos nauci i privredi.

I na kraju, rezultati dugogodišnjih proučavanja Jovana Tucakova su utoliko značajniji što nas oni i dalje usmeravaju i što nas obavezuju na nova istraživanja. I ne samo njegov istraživački rad, nego i on sam treba da nam bude primer kao istraživač, pedagog i narodni prosvetitelj. Postigao je mnogo, jer je svuda, gde se u životu i radu kretao, stvarao oko sebe školu prenoseći najsavremenija naučna saznanja o lekovitom i srodnom bilju i njegovoj pravilnoj primeni u terapiji. Njegovi studenti i saradnici s poštovanjem i veliki simpatijama sećaju se svog skromnog učitelja, koji je uvek bio protiv mistifikacije naučne misli i koji je uvek nastojao biti svakom jasan i razumljiv.

Zaključak

Proučavajući lekovito i srodno bilje Fruške gore, Jovan Tucakov je beležio i upotrebu narodnih lekova sačinjenih od raznog bilja koje Frušgogorci vekovima koriste za lečenje. Anketirao je vrlo velik broj stanovnika ovog područja, pretežno stariji svet, i verno zapisivao sve što su mu kazivali. Proučavanja su vršena preko četiri decenije. Prikupljen je bogat etnomedicinski materijal. Nažalost, sve te originalne podatke Jovan Tucakov nije stigao da objedini, na samo njemu svojstven način naučno obradi i publikuje u celini. Ovi podaci su se samo povremeno i najčešće pojedinačno navodili u raznim drugim njegovim radovima u kojima je razmatrana neka druga problematika. Zbog toga je bilo potrebno i korisno bar te objavljene podatke objediniti i prikazati u celini.

Iz vrlo bogate bibliografije Jovana Tucakova, u okviru raspoložive literature, odabrani su i obrađeni samo oni radovi u kojima se nalazili podaci o upotrebi bilja u narodnoj medicini i farmaciji Frušgogoraca.

U nastojanju da se ovom prilikom prikaže i izvanredna sposobnost Jovana Tucakova za naučnu interpretaciju raspoloživih podataka, u ovom prikazu su izneseni originalni tekstovi autora.

Prema Jovanu Tucakovu, ljudi na području Fruške gore i danas koriste vrlo velik broj biljnih vrsta u narodnoj preventivi i terapiji. Sve te vrste nije moguće ovom prilikom obuhvatiti, pa su obrađene samo najčešće i najraznovrsnije upotrebljavane biljne vrste. Među ovim vrstama se nalaze: *Agrimonia eupatoria* L. — za lečenje rana, *Allium sativum* L. — protiv tuberkuloze, malarije, crevnih parazita itd., *Althaea officinalis* L. — kao abortivum, *Aristolochia clematitis* L. — za lečenje rana i drugih ozleda kože, *Artemisia absinthium* L. i *Hypericum perforatum* L. — za pojačanje apetita i lečenje organa za varenje, *Betula verrucosa* Ehrh. — za lečenje organa za mokrenje, *Datura stramonium* L. — protiv bolova, *Erythraea centaureum* Pers. — protiv groznice, *Ecbalium elaterium* L. — za lečenje žuči i jetre, *Clycyrrhiza glabra* L. — protiv kašlja, *Papaver somniferum* L. — za umirenje uznemirenih beba, itd.

Posle svojih dugogodišnjih istraživanja, Jovan Tucakov zaključuje da je i na području Fruške gore sačuvana stara veština lečenja i izrade lekova i da je autohtono lekovito bilje i danas osnov te redimentarne

materije medike i terapije današnjih Fruškogoraca. Zatim primećuje da se i na ovom području lekovito bilje više koristilo do 1918. godine, da je kasnije ova upotreba bila u opadanju, a posle drugog svetskog rata ponovo u porastu.

Najveće poverenje ovog naroda je u lekovitu moć biljke *Agrimonia eupatoria* L., pa bi ona, prema Jovanu Tucakovu, bila biljka karakteristična za narodnu medicinu Fruškogoraca.

Ovi podaci Jovana Tucakova o upotrebi bilja u narodnoj medicini i farmaciji predstavljaju dragocen polazni materijal za dalja proučavanja i ocenu pravilnosti te upotrebe na području Fruške gore. Oni ukazuju i na niz raznovrsnih pitanja koja očekuju mlade istraživače, pa mu i ovom prilikom izražavamo duboku zahvalnost na svemu što je učinio u toku svog dugogodišnjeg plodnog istraživačkog rada.

Bibliografija:

1. Tucakov J.: *Otrovno bilje u Vojvodini*, Novi Sad, 1947.; — 2. Tucakov J.: *Farmakognozijska*, Beograd, 1948.; — 3. Tucakov J.: *Lekovite sirovine u Vojvodini*, Novi Sad, 1950.; — 4. Tucakov J.: *Slučajevi trovanja biljem jakog dejstva*, »Lekovite sirovine« II, Beograd, 1953, 153; — 5. Tucakov J.: *Sladić (Glycyrrhiza glabra L.) na klizištima i erodiranom zemljištu u Vojvodini*, Zbornik Matice srpske za prirodne nauke, Novi Sad, 1958, str. 4; — 6. Tucakov J. i Knežević S.: *Žene narodni lekari i apotekari u Vojvodini*, Zbornik radova Matice srpske za prirodne nauke, Novi Sad, 1960, sv. 27, str. 77; — 7. Tucakov J.: *Prilog farmakognozijskom proučavanju velebilja (Atropa belladonna L.) u Jugoslaviji*, Glasnik Muzeja šumarstva i Iova, knj. 1, Beograd, 1961, str. 109; — 8. Tucakov J.: *Uporedne etnomedicinske studije odoljena (Valeriana officinalis L.)*, »Glas«, SANU, Beograd, 1965, knj. 18, str. 131; — 9. Tucakov J.: *Zaštita od insekata naših predaka naseljenih po močvarnim krajevima*, »Acta historica Med., stom., pharm., vet.«, 1—2, 1968, str. 157; — 10. Tucakov J.: *Prilog farmakognozijskom proučavanju velebilja (Atropa belladonna L.) u Fruškoj gori*, Zbornik Matice srpske, Novi Sad, 1969, sv. 37, str. 35; — 11. Tucakov J.: *Narodna preventivna fitoterapija*, Glasnik Etnografskog instituta SANU, knj. 25, Beograd, 1976, str. 59; — 12. Tucakov J.: *Lekovito bilje Fruške gore*, Novi Sad, 1978; — 13. Tucakov J.: *Narodna fitoterapija u Fruškoj gori kroz vekove*; — 14. Tucakov J.: *Narodni biljni lekovi za lečenje kožnih bolesti*. Uporedna studija narodne i naučne fitoterapije u SR Srbiji i SR Crnoj Gori. (*Narodna zdravstvena kultura u SR Srbiji*, sveska 2, Savez naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, 1977).

THE USE OF PLANTS IN FOLKS MEDICINE AND PHARMACY ACCORDING TO WORK OF JOVAN TUCAKOV

Milena MIHAJLOV

During investigation of medical and similar plants of Mt. Fruška Gora, Jovan Tucakov recorded the use of different plants for making medicaments by people living on this mountain for centuries. Many recordings were made mostly

of elderly people. These studies were carried out for over four decades. Large ethno-medical material was collected. Unfortunately, all these original records, Jovan Tucakov has not succeeded to combine and scientifically evaluate and publish in his original manner. Some of these his records are mentioned and published in the other papers dealing with different problems. Therefore it was useful to be given in the whole all published date.

From a very rich bibliography of Jovan Tucakov, we have selected and edited only those papers dealing with data about the use of plants for folks medicine and pharmacy of people living on Mt. Fruška Gora.

In attempt to be given excellent ability of Jovan Tucakov for scientific interpretation of available data, in this paper are given original recordings on the author.

According to Jovan Tucakov, people living on Mt. Fruška Gora, even today, use many plants for preventive and curative purposes. All of these species is not possible to be given, but only those which are mostly used on different manners. Among them are the following: *Agrimonia eupatoria* L. — for wound healing, *Allium sativum* L. — against tuberculosis, malaria, intestinal parasites etc., *Althaea officinalis* L. — as abortivum, *Aristolochia clematidis* L. — for wound healing and other skin damages, *Artemisia absinthium* L. and *Hypericum perforatum* L. — as aperient and cure of digestive organs, *Betula verrucosa* Ehrh. — for urinary sistem, *Datura stramonium* L. — against pain, *Erythrea centaurium* Pers. — against fever, *Ecbalium elaterium* L. — for cure of gold bladder and liver, *Glycyrrhiza glabra* L. — against cough, *Papaver somniferum* L. — as sedative for babies etc.

After many years of investigations, Jovan Tucakov concluded that at the region of Mt. Fruška Gora still exist ancient old skill of curing and making medicaments using plants and that autochthonous medical plants even today are the base for cure and therapy of people living on this mountain. He also made note that medical plants were in use more up to 1918. while later on, plants were used less, and again after the Second World War their use increased.

According to Jovan Tucakov people at this mountain have strong confidence in *Agrimonia eupatoria* L. in respect to its medical power making it to be the most characteristic plant of the folks medicine.

These data gathered by Jovan Tucakov in respect to the use of plants for folks medicine and pharmacy, represent priceless initial material for further investigation and evaluation of this usage in area of Fruška Gora. These records are also pointing out to a series of different questions interesting for young investigators, and we use this occasion to express deep appreciation for everything he had done during his long fruitful investigation work.